

Teiktās dziesmas

1. ceturkšņa vēstkopa

2026. gada 9. marts

LMI
LI LITERATŪRAIS
POLIARĀLS
UN MĀKSLAS
INSTITŪTS

FLPP
FUNDAMENTĀLAIS UN
LĒKŠĀNĀIS PĒTĪBĀS
PROJEKTS

Domas, projektu uzsākot

Priecājos, ka esam izcīnījuši šo iespēju – trīs gadus veltīt daļu savas darba slodzes digitālai tautasdziesmu pētniecībai. Projekta darba grupā esam satikušies (etno)muzikologi, folkloras tekstu pētnieki un datorzinātnieki. Šādā ekspertu salikumā latviešu tautasdziesmas tiks pētītas pirmo reizi. Katram no mums ir savas intereses, sava nozares valoda un darbarīki. Sākot projektu, drīz vien atskārtām, ka pat tik šķietami tuvas nozares kā etnomuzikoloģija un latviešu filoloģija tautasdziesmu tradīciju un pat vārdu “tautasdziesma” saprot dažādi. Paralēlās pētniecības līnijas, kas vien retumis saskārušās, ir traucējušas veidot vienotu skatījumu, kas būtu balstīts dziesmu performatīvajā tradīcijā. Starpdisciplinārs dialogs rosina pārvērtēt mūsu nozaru pieņēmumus, veidot kopīgu valodu un nonākt pie kvalitatīvi jaunām zināšanām.

Muzikologu ziņā šajā projektā ir **teiktās melodijas** – sens, runai tuvs dziedāšanas stils. Līdz šim to ilgstoši pētījis Mārtiņš Boiko, un tagad mēs grasāmies viņa koncepciju par teikto melodiju uzbūvi “iebarot” datoram. Vēlamies noskaidrot, kā algoritmi mums var palīdzēt nonākt pie jaunām zināšanām, kas balstītos lielāka datu apjoma apstrādē. Vai varam noskaidrot, kāda ir bijusi atsevišķu teikto melodiju motīvu izplatība? Kādas variēšanas un improvizācijas prasmes ir bijušas teikto dziesmu dziedātājiem? Tie ir vien dažādi no mūsu jautājumiem.

Tautasdziesmu tekstu pētnieki tikmēr izzina dziesmu **tekstu virknēšanas** principus. Ir pierasts par latviešu tautasdziesmām domāt kā par Krišjāņa Barona “Latvju dainās” publicētajām četrriņķiem, tautā sauktām arī par dainām. Taču ir skaidrs, ka reālajā praksē – dziedot – ir notikusi garāka tekstu virknēšana atkarībā no situācijas, tradīcijas, atmiņas vai gaumes. Par tekstu virknēšanu un variēšanu mūsu zināšanas vēl joprojām ir nepilnīgas. To vēlamies labot.

Visas mūsu dažādās intereses vieno vēlme mācīties. Lielākoties mūsu uzdevumu risināšanai nav iestaigātu ceļu un mums tie ir jāatrod, lai Latvijas zinātnei piedāvātu jaunus tehnoloģiskos risinājumus un jaunas pētniecības metodes. Šogad mūsu galvenie uzdevumi saistīti ar tekstu un nošu iekodēšanu un datu kopu veidošanu. Plašākā sabiedrībā mēs vēlamies mainīt izpratni par tautasdziesmām, rosinot variēšanu un improvizāciju uztvert kā tradīcijas sastāvdaļu. Līdz ar dziesmu pierakstīšanu un publicēšanu “sastindzinātā” formā, apdraudētas tikušas mūsu zināšanas un prasmes, kas saistītas ar dziesmu mainīgo un pielāgojamo dabu. Vēlamies spert pirmos soļus, lai tautasdziesmu virknēšanas, variēšanas un improvizācijas prasmes kļūtu ikvienam saprotamākas, pieejamākas un izplatītākas.

Ieva Vīvere, projekta vadītāja

Projekta komanda

Attēlā projekta darba grupa (no kreisās): projekta vadītāja, muzikoloģe Ieva Vīvere, datorzinātņu doktorante Linda Barbare, folkloristikas doktorante Arta Krūze, folkloriste Ginta Pērle-Sīle, muzikologs Mārtiņš Boiko, doktora grāda pretendents muzikoloģijā Dāvis Eņģelis un datorzinātnieks Kārlis Freivalds.

Iesakām

Tautumeitas – Vīna ūtraī

<https://www.youtube.com/watch?v=sALPjv9d6vA>

Skaņdarba pamatā ir teiktā dziesma, ko 1989. gadā Dignājā daudz balsīgi dziedāja Milda Bružuka (dz. 1899 Dignājā), Ieva Kalniņa (dz. 1904 Dignājā) un Ilga Muižniece (dz. 1924 Līvānos). Latvijas radio arhīvs. Publicēta: Mārtiņš Boiko, Gita Lancere, Anda Beitāne (2008). *Latviešu tradicionālās mūzikas antoloģija*. LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts.

Par dziesmu praksēm un projekta fokusu

Kad Krišjānis Barons 19. gadsimta beigās ķērās pie latviešu tautasdziesmu tekstu krāšanas un izdošanas, viņu spārvoja augsts mērķis dot jaunajai nācijai monomentālu literāru pieminekli, kas apliecinātu tās radošumu un patstāvību, un, tīri herderiskā izpratnē – tās tiesības un spējas ieņemt cienījamu stāvokli starp citām literāri bagātām nācijām. “Latvju dainu” projekts iedarbināja grandiozu tautas gara mantu literarizācijas procesu. Tā rezultātā latviski lasošajai sabiedrībai tika sagādāta milzu apjoma lasāmviela, kas apmierināja gan oriģinalitātes, gan latviskuma un mākslinieciskuma prasības. “Latvju dainas” īsā laikā kļuva par nacionālā lepnuma objektu. Izdevuma centrālā kategorija bija t. s. “īsā dziesma”, par kuras raksturīgāko reprezentāciju arī mūsdienās tiek uzskatīta četrinde. Tā latviešu literatūrā tika iedzīvināts dzejas miniatūru žanrs, kas ieguva nosaukumu – dainas, un izveidota atbilstoša literāra prakse, kas balstīta īso dziesmu saturiskajā un mākslinieciskajā pašpietiekamībā. Izsmalcinātam dzejas baudītājam tā sniedza bagātīgas māksliniecisko asociāciju veidošanas iespējas, ļāva kādā īsajā dziesmā tam saskatīt aforismu, citā – epigrammu, vēl citā – sentenci, sakāmvārdu utt., mazāk izsmalcinātu lasītāju tā iepriecināja ar spilgtām mitoloģijas, tautas dzīves un bieži vien asprātīgām cilvēku attiecību ainiņām... Ludis Bērziņš šo praksi apgādāja ar tikai tai derīgu dainu versifikācijas un deklamācijas (viņš to dēvēja par “skandēšanu”) teoriju.

Kad ritēja “Latvju dainu” izdošanas darbs un kādu laiku pēc tam Latvijas laukos vēl pastāvēja sena, taču aizejoša performatīva prakse, kurā īsās dziesmas dzīvoja integrētas virknēs. (Šīs prakses ietvaros ar vienu atsevišķu dziesmu nekas nebija iesākams.) Virknes bija vai ikkatrā izpildīšanas reizē vairāk vai mazāk citādas – mainīgas gan garuma, gan dziesmu sastāva un secības ziņā. Šī prakse “Latvju dainās” gandrīz neatspoguļojas, kaut arī tieši tā gadsimtiem, ja ne gadu tūkstošiem ilgi bija vienīgā. Īsā dziesma tajā nebija dzejas miniatūra, bet gan pakārtots elements virknē, kura ikreiz lielākā vai mazākā mērā pārtapa no jauna, saskaņojoties ar attiecīgo rituālu, ieražu, konkrētajiem apstākļiem utt. Šajā praksē virknes nāca klajā kā rečitācija – to “nesējs” bija t. s. teiktās melodijas, kas performances gaitā bagātīgi variējās un nereti pārgāja improvizācijā. Skaidrības labad piebilstu – neviena no abām praksēm nav mērojama ar otras prakses mērauklām vai uzskatāma par “vienīgo īsto”.

Projekts ir iespēja sasniegt dziļāku senās performatīvās prakses izpratni, atklāt tās kā muzikāla/tekstuāla fenomena funkcionēšanas u. c. principus un attīstīt mūsdienīgus pētniecības rīkus tālākam izpētes darbam. Projekta rezultāti solās arī sagādāt mācību vielu tai mūsdienu performatīvajai praksei, ko kopj mūsu folkloras ansambļi.

Mārtiņš Boiko

Kuru krogu es izdzēru, kam noskrēju kumeliņ’?

Deviņu gadu ilga darbs pie akadēmiskā izdevuma “Latviešu tautasdziesmas” sastādīšanas man sniedzis unikālu iespēju apzināt mūsu tautasdziesmu bagātību un daudzslāņainību. Sistemātiski pētot dzeršanas tematikai veltīto dziesmu korpusu, atklājas pārsteidzoša pretruna: lai gan tēmai veltīto dziesmu skaits sniedzas pāri 10 tūkstošiem, pētniecībā tā līdz šim bijusi samērā margināla. Tas nostiprināja manu pārliecību, ka apjomīgais materiāls ļauj ne vien analizēt tekstus, bet arī iezīmēt plašāku kultūrvēsturisko un sociālo kontekstu, kurā tie radušies un funkcionējuši. Šo ieceru attīstītu savā disertācijā “Alkoholisma problemātika latviešu tautasdziesmās: priekšstati un interpretācijas”, kurā tiecos atklāt, kā alkohola lietošana un tās sekas tikušas vērtētas tradicionālajā sabiedrībā un kā šie priekšstati rezonē ar mūsdienu skatījumu.

Pašlaik pētījuma ietvaros padziļināti analizēju dziesmu tipu “Pūt, vējiņi, dzen laiviņu”, salīdzinot Krišjāņa Barona “Latvju dainās” fiksētos variantus ar akadēmiskajā izdevumā “Latviešu tautasdziesmas” publicēto materiālu. Jaunākais krājums piedāvā pētniecībai vairāk nekā 300 tekstu – no četrindēm līdz apjomīgiem, pat 30 rindu gariem vēstījumiem. Te ieraugām dziesmu tipa vēsturisko attīstību un iekšējo dinamiku. Pētot kompozicionālos variēšanās mehānismus un sižetisko līniju transformācijas, iespējams noskaidrot, kā šis dziesmu tips laika gaitā ir attīstījies un kādi strukturālie principi noteikuši tā stabilitāti vai mainību tautas tradīcijā.

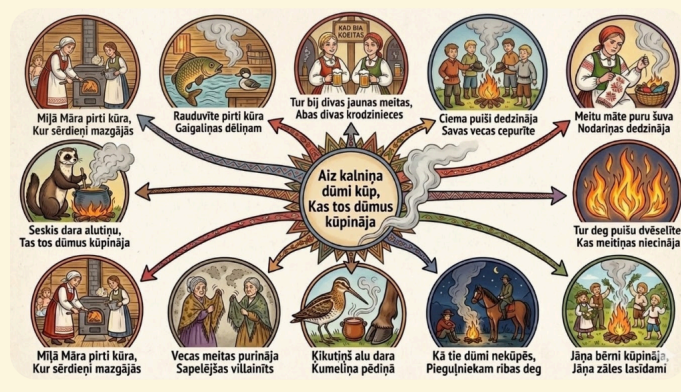
Arta Krūze

Kāpēc aiz kalniņa kūp dūmi?

Ierasts, ka rindas “Aiz kalniņa dūmi kūp | Kas tos dūmus kūpināja?” tiek turpinātas ar kāda dzīvnieciņa – seska, krupja, ķikutīņa u. c. – rosīšanos alus darīšanā. Tomēr tautasdziesmu korpusa analīze liecina, ka šī nav vienīgā iespējamā darbības turpinājuma līnija. Fiksētie varianti parāda, ka šīm divām rindām var sekot arī cita rakstura saturs, tādējādi radot pavisam atšķirīgu dziesmas nozīmi, saistot tekstu ar pūra darināšanu, vecpuišiem un vecmeitām, dzīrošanu un citiem sociāliem kontekstiem.

Šajā projektā esam iecerējuši eksperimentēt – ar algoritmiskām metodēm analizēt tautasdziesmas, “lielo datu” (*big data*) tekstu korpusu, lai iegūtu vairāk zināšanu par tekstu virknēšanu latviešu dziedāšanas tradīcijā.

Ginta Pērle-Sīle

Attēlā: teikto dziesmu iekodēšanas darbplūsma

Teiktā dziesma – savērpts kamols vai aisbergs

Teiktā dziesma – no pirmā acu uzmetiena pagalam vienkārša muzikālā valoda, reljefi piezemēta, skaisti savērpta vokālā līnija, kas nekur tālu neaizklejo. Te pamatoti ņemt varbūt pārlietu lietoto aisberga metaforu, jo, sākot vienu dziesmu šķetināt, atklājas jautājumu gūzma. Tā es, nebūdams etnomuzikologs, ieraudzīju mūsu pētījuma objektu, pirmoreiz tajā sistemātiski iedziļinoties.

Un tad vēl melodijas un tekstu varianti – bezgala aizraujoša pasaule. Mūsu uzdevums ir padarīt tos mašīnlasāmus, parocīgus skaitļojošai analītiskajai pieejai. Un tas nebūt nedodas viegli rokā. Bet mums ir paveicies, ka ir aprobētas iestrādes un vadlīnijas, kā nošrakstu no papīra pārlīkt digitālā vidē.

Nav šaubu, ka šis projekts ir sācies īstajā laikā, jo pēdējos gados strauji progresējušas OMR tehnoloģijas (vienkārši sakot: aprakstītas nošulapas automātiska pārceļšana uz digitālu vidi). No tīmeklī sniegtā piedāvājuma nonācām pie programmas *Soundslice*. Vēl ir kur augt teksta automātiskā atpazīšanā (OCR), bet pagaidām ar nevainojamu precizitāti šis instruments atpazīst un mūsu vietā digitalizē teikto dziesmu melodijas, kas iedrukātas Jēkaba Vītoliņa apkopotajos “Latviešu tautas mūzikas” sējumos. *Tesseract* algoritms ļoti labi nolasa tekstu latviešu valodā. Algoritma kļūdas izlabojam ar brīvpieejas programmu *MuseScore*.

Tā kā jāiekodē teiktās melodijas ar variantiem, mūsu datiem vispiemērotākā ir “mūzikas iekodēšanas iniciatīva” (*Music Encoding Initiative*, no tā abreviatūra MEI). Te viss, kas vien ieraugāms uz nošpapīra, ar *Python* koda palīdzību tiek pārrakstīts robustā sintaksē, kas ir parocīga gan digitālajiem arhīviem, gan kvantitatīvai analīzei, un papildināts ar metadatiem (milzumpaldies kolēģiem humma.lv!) no jaunveidotas datubāzes, kas vienkopus glabās izsmēlošu informāciju par avotos atrodamajām teiktajām dziesmām. Top teikto dziesmu korpuss, tas pašlaik ir mūsu dzelzs un to kaļam karstu.

Dāvis Eņģelis

Mācām mākslīgajam intelektam veidot variantus

Tautasdziesmu tekstu akadēmiskajā izdevumā dziesmu varianti ir atveidoti, izmantojot pieraksta metodi, kas rāda tikai atšķirības no izvēlēta pamatteksta. To noteicis lielais dziesmu skaits un ierobežotie resursi drukai. Piemēram:

56 272

Pret vējiņu ausi griezu
Sav' māsiņu klausīties,
Vai dzied skaisti vai sērīgi,
Tautiņās aizgājusi. V 1552, 11029
K≈3, Z≈2, V≈4, L≈1, N≈2

K: 1. vējiņu 2. māsiņu 3. d. skaņi 4. Tautiņās
1955, 11408.

V: 1. griežu 2. Māsiņā klausīdama 3. žēli v.
priecīgi Bb 17, 3917.

Šobrīd datorzinātņu doktorante Linda Barbare raksta un precizē uzdevumu mākslīgajam intelektam (Gemini 3.1 Pro), lai atjaunotu katru tautasdziesmas tekstu pilnā apjomā un padarītu tos digitāli analizējamus. Svarīgi arī panākt, lai rezultāts būtu pietiekami uzticams un pēc iespējas mazāk manuāla darba prasošs.

Linda Barbare:

“Projekta pirmais ceturksnis man ir bijis atklājumiem bagāts, jo īpaši eksperimentējot ar mākslīgā intelekta rīkiem tautasdziesmu tekstu izvēršanā, kur tieši lielās valodas modelis Gemini 3.1 Pro uzrādīja vislabākos rezultātus. Līdztekus tam esam testējuši arī optiskās nošu atpazīšanas (OMR) programmas uz vēsturiskajiem melodiju pierakstiem, atklājot, ka dziedātāju individuālais stils rada ievērojamus izaicinājumus standarta algoritmiem, kas apstiprina nepieciešamību pēc īpaši pielāgotiem risinājumiem mūsu kultūras mantojumam.”

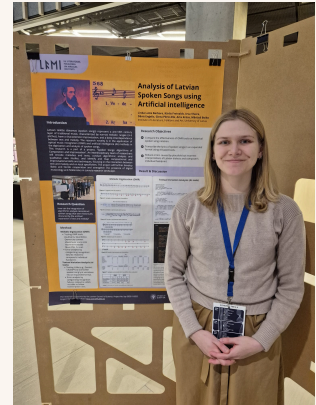
Kārlis Freivalds:

“Šis projekts man ir īpaši nozīmīgs, jo tajā satiekas divas man tuvas jomas – mākslīgais intelekts un mūzika. Šis pētījums ļauj tās realizēt vienkopus, kas ir arī liels izaicinājums. Katrā nozarē ir savādāks skats un valoda, kā zinātnieki apraksta pasauli, un ko nozīmē rezultāts. Es ticu, ka mums izdosies saprasties un radīt gan jaunas datorzinātņu tehnoloģijas, gan dziļāku izpratni par Latvijas kultūras mantojumu.”

Notikumi

No 2. līdz 4. februārim Linda Luīze Barbare un Kārlis Freivalds piedalījās starptautiskajā seminārā *Praktiskais seminārs par nenoteiktību mašīnmācīšanās* (Workshop on Uncertainty in Machine Learning) Tartu.

Linda prezentēja plakātu *Latviešu teikto dziesmu analīze, izmantojot mākslīgo intelektu* (Analysis of Latvian Spoken Songs Using Artificial Intelligence). Tas demonstrē optiskās mūzikas atpazīšanas (OMR) rīku un lielo valodu modeļu integrāciju teikto dziesmu digitalizācijā, īpašu uzmanību pievēršot kļūdu un nenoteiktību analīzei. Mēs izstrādājam metodes, lai marķētu nenoteiktību datus, kas apstrādāti ar mākslīgā intelekta rīkiem, ļaujot pētniekiem ātrāk verificēt datus.

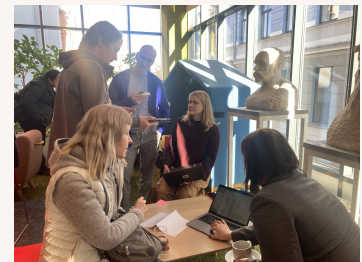

Semināra programma un tēmas [šeit](#)

5. martā viesojāties CLARIN & DARIAH pavasara konferencē 2026. Fokussā: humanitāro zinātņu digitālā infrastruktūra.

Stāstījām interesentiem par projektu un pirmajām iestrādēm.

Vairāk par konferenci [šeit](#)

Projekts "Teiktās dziesmas: kompozīcijas un improvizācijas algoritmi" (projekta nr. Nr. Izp-2025/1-0252)

SAZIŅAI: ieva.vivere@lulfm.lv | [PAR PROJEKTU](#) | [VĒSTKOPAS ABONĒŠANA](#)